

Enfocaments crítics en criminologia (2)

Alfonso Serrano Maíllo

PID_00183808

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. La suposada crisi de la criminologia crítica i la riquesa dels moviments crítics	7
2. La criminologia verda	9
3. La criminologia feminista	10
3.1. Sexe i delicte	10
3.2. La tesi de l'alliberament	11
3.3. L'heterogeneïtat del feminisme	12
3.4. Les especificitats epistemològiques i metodològiques de la criminologia feminista	14
3.5. La crítica a les teories criminològiques tradicionals	14
3.6. La crítica a les investigacions empíriques majoritàries	17
3.7. El tracte donat a les dones pel sistema d'administració de justícia	17
4. La teoria del poder/control	20
5. La criminologia postmoderna	24
5.1. La postmodernitat	24
5.2. La criminologia constitutiva	25
6. La teoria de la criminalització secundària	28
Resum	30
Exercicis d'autoavaluació	31
Solucionari	33
Glossari	34
Bibliografia	35

Introducció

"Les idees de la classe dominant són en cada època les idees dominants, això és, la classe que és el poder *material* dominant de la societat també n'és el poder *espiritual* dominant. La classe que té a la seva disposició els mitjans per a la producció material disposa per això també dels mitjans de producció espiritual, per la qual cosa al mateix temps les idees dels qui no tenen mitjans de producció espiritual estan sotmeses."

Marx i Engels (1845-1846, pàg. 46)

Enfront de la criminologia majoritària, els denominats *enfocaments crítics* tenen una gran tradició i importància en la criminologia contemporània. Encara que alguns autors parlen d'una crisi d'aquests enfocaments, cal tenir en compte l'amplitud d'aquest enfocament, de manera que la crisi probablement es pot referir a algunes modalitats de la criminologia crítica, però no a totes.

És molt important destacar des del començament la gran heterogeneïtat dels moviments crítics. El que estudiarem a continuació, doncs, són aproximacions teòriques molt diferents entre elles. No obstant això, també comparteixen alguns punts.

Alguns enfocaments relativament nous són la criminologia verda, preocupada pel medi ambient, i la criminologia postmoderna. És cert que avui dia ningú no parla ja de postmodernitat i que els observadors consideren que no estem en camí cap a res diferent de la modernitat. Però aquest moviment ampli i sovint malinterpretat (sobretot quan es feia des d'una òptica moderna) ha deixat una certa empremta que roman en l'anomenada *criminologia constitutiva*.

La criminologia feminista ocupa un lloc especialment rellevant en tot aquest entramat. També cal reclamar-ne l'heterogeneïtat, que inclou la criminologia positiva majoritària.

Objectius

En els materials didàctics d'aquesta assignatura, l'estudiant trobarà les eines bàsiques per a aconseguir els objectius següents:

- 1.** Comprendre la riquesa de la criminologia, en general, i dels moviments crítics, en particular.
- 2.** Familiaritzar-se amb les característiques generals d'aquest ampli ventall d'enfocaments.
- 3.** Advertir que l'aplicació de les normes no sempre és automàtica, amb la conseqüència que l'estudi dels processos de creació de normes i de definició de delictes és fonamental.
- 4.** Habituat-se, com assenyala Max Weber, a mantenir una actitud crítica enfront de la criminologia i enfront de la societat en la qual es viu.

1. La suposada crisi de la criminologia crítica i la riquesa dels moviments crítics

Alguns autors sostenen que la **criminologia crítica està en crisi** (Larrauri Pijoan, 1991; Roldán Barber, 2002). Al nostre parer, aquesta afirmació depèn de com es defineixi aquest concepte, però si s'entén, com aquí, com un moviment que considera que:

- 1) Els delinqüents són persones que no difereixen en essència dels respectuosos de la llei, i en aquest sentit també se'ls pot considerar **normals**. Això comporta una crítica profunda d'algunes versions del positivisme.
- 2) L'essència del delicte es troba en conflictes socials, polítics i econòmics i en les normes legals que creen la delinqüència.
- 3) S'amplia l'objecte d'estudi de la criminologia a conductes que no coincideixen amb les tipificacions de les lleis penals, com és el cas excel·lent dels comportaments desviats.
- 4) La resposta al delicte no es pot centrar en els delinqüents, sinó més aviat en les condicions injustes de les societats.

Si s'entén així, llavors no es pot compartir que la criminologia crítica entesa com alguna cosa unitària es trobi en crisi.

Alguns dels seus sectors no solament estan en crisi i fins i tot han desaparegut del mapa, sinó que es pot dir que s'han convertit en quelcom que potser odia ven, això és, en **col·laboradors** privilegiats de l'estat i les classes dirigents. Tot el discurs sobre l'administrativització de la criminologia majoritària se'ls pot aplicar amb totes les medalles.

No obstant això, com comprovarem de seguida, els moviments crítics en criminologia són molt heterogenis i alguns són molt seriosos, independents i refractaris al col·laboracionisme amb els abusos d'una societat que consideren injusta. Aquests moviments són imprescindibles:

- 1) amb la seva reclamació constant d'una autoreflexió crítica contínua, d'acord amb la màxima weberiana que una ciència social també ha de ser crítica amb ella mateixa i amb la societat en la qual es desenvolupa;
- 2) amb el seu advertiment de les limitacions d'un imperialisme empíric o de laboratori, i

3) sobre la influència destacada dels grups privilegiats en l'elaboració de les lleis i en els processos d'interpretació i aplicació d'aquestes lleis.

No importa repetir, doncs, que el que aquí he denominat *criminologia crítica*, impròpiament i amb una vocació abraçadora, és en realitat **un terreny molt ampli i heterogeni**.

2. La criminologia verda

L'anomenada *criminologia verda* és una de les manifestacions més recents de la criminologia crítica heterogènia –la qual també té influències marxistes. Seguint diferents autors, troba el seu origen en moviments com, per exemple, els anomenats *ecofeminisme*, *antiracisme ambiental* i *l'ecologisme vermell* o *d'esquerres* (Lynch i Stretsky, 2003; White, 2003).

Aquesta criminologia posa l'accent en el fet que els contextos en els quals es produeixen les decisions rellevants per al medi ambient, sobretot, són aquells en els quals s'ha exclòs dones i minories –això és, justament els més desfavorits.

En general, aquests contextos també són d'explotació i fins i tot de violació de drets de molts dels processos que afecten el medi ambient, sobretot una altra vegada en el cas de les minories. Insisteix en la idea del **realisme d'esquerres** que no tothom té les mateixes possibilitats de patir un delictes o de resultar-ne perjudicat per les conseqüències: són precisament els exclosos d'aquests processos els que també pateixen més les seves conseqüències nocives, danyoses i delictives.

La criminologia verda ha proposat la categoria dels *delictes verds*, els quals en gran manera reproduïxen molts dels problemes dels delictes de coll blanc. Aquesta orientació reclama com a decisiu l'estudi dels delictes, les infraccions i els atacs contra el medi ambient que sovint romanen ocults. Les corporacions que incorren en determinades conductes *il·lícites* duen a terme una tasca de **rentat en verd** (*greenwashing*) que les fa capaces de presentar-se com a respectuoses i preocupades pel medi ambient.

Delictes verds

Cal indicar que la investigació dels delictes verds ha tendit a posar l'accent en aspectes relatius a la prevenció, i en menor mesura a la seva explicació i extensió.

Exemple

Per exemple, mitjançant campanyes en els mitjans, amb una propaganda adequada dels productes que ofereixen o finançant l'activitat de determinades organitzacions, quan en realitat són altament nocives.

Abús d'animals

Moviments propers criden l'atenció sobre altres conductes reprovables, com és el cas paradigmàtic de l'abús d'animals.

3. La criminologia feminista

3.1. Sexe i delictes

El sexe és una de les variables que més influeix en la vida personal dels individus. Com és ben fàcil de comprendre, ser home o dona afecta les opcions que una persona pot prendre en la seva vida i també les seves tasques quotidianes, i també els sistemes de control informal a què es veu sotmesa.

Més encara, la variable que es correlaciona de manera més sòlida amb la criminalitat és el sexe.

1) Enfront de les dones, els homes cometem un percentatge absolutament desproporcionat dels delictes que tenen lloc en una comunitat.

2) La criminalitat de les dones no solament és molt inferior, sinó que, a més, es limita a un ventall d'infraccions penals relativament petit i més lleu (Chesney-Lind i Shelden, 1998).

Exemple

Per exemple, la població reclusa espanyola (total nacional) el gener del 2011 ascendia a 73.576 interns, dels quals solament 5.723, el 7,8%, eren dones. Encara que les diferències depenen en gran manera del tipus de delictes, continuen sent excel·lents. Tot i que s'ha advertit que la magnitud de les diferències pot dependre de dimensions espacials i temporals i d'altres àmbits, aquestes es mantenen amb excepcions mínimes.

La investigació contemporània ha començat a tenir en compte també les dones que cometem fets delictius, la qual cosa fins fa poc no es feia sobretot perquè, com veiem, la delinqüència és un fenomen bàsicament masculí. Doncs bé, els estudis empírics apunten algunes diferències –i semblances– en la criminalitat dels uns i de les altres:

1) **Simpson** (1991) assegura que "hi ha tendències i patrons únics en la violència criminal femenina" que han de ser investigats.

2) **Kyvsgaard** (2003) manté que el factor edat dependria del sexe, això és, que la ben coneguda corba de l'edat seria versemblant per al cas dels homes però potser no per al de les dones.

3) **Moffitt** i els seus col·legues (2001) han desvetllat en un estudi important de naturalesa longitudinal importants diferències i –sobretot– similituds en el comportament delictiu i desviat d'un gènere i de l'altre.

3.2. La tesi de l'alliberament

A principi de la dècada de 1970 va aparèixer el que es coneix com la **tesi de l'alliberament**, que es referia a la qüestió de les ràtios: com és que els homes delinqueixen més que les dones? I es tracta de diferències essencials o que poden disminuir amb el canvi de les circumstàncies?

Per aquesta tesi, el motiu fonamental de les diferències enormes entre la criminalitat d'homes i dones rau en el fet que fins ara ambdós han exercit i ocupat diferents rols i posicions socials, de tal manera que la dona s'ha vist relegada a un segon pla.

D'aquesta manera, a mesura que les dones vagin escalant posicions en les nostres societats i es vagin aproximant als homes de manera que les diferències disminueixin amb el pas del temps; i a mesura que les dones, coherentment, es vagin veient a si mateixes d'una manera menys subordinada als homes, llavors també s'aniran equiparant els respectius índexs de delinqüència. D'altra banda, a mesura que es vagin aproximant les posicions, també el sistema d'administració de justícia tendirà a tractar els uns i les altres per igual. En paraules de Simon, a mesura que les dones incrementen la seva participació al mercat laboral, la seva oportunitat per a cometre certs tipus de delictes també s'eleva:

"Aquesta explicació assumeix que la moralitat de les dones no és superior a la dels homes. La seva propensió per a la comissió de delictes no difereix, però en el passat les seves oportunitats han estat molt més limitades. A mesura que les oportunitats de les dones augmentin, també ho farà el seu comportament desviat; i els tipus de delictes que cometen s'aproximaran molt més als que cometen els homes." (1975, pàg. 47)

Aquest plantejament va tenir una gran acollida, sobretot pels mitjans de comunicació i, per tant, per l'opinió pública. Fins al moment, no obstant això, **no hi ha cap evidència empírica** en favor d'aquestes hipòtesis; i fins i tot algunes investigacions apunten que just els únics supòsits en els quals s'ha produït en efecte una certa aproximació són precisament delictes que no tenen res a veure amb l'**alliberament de la dona**, delictes com els furtos o les estafes que qualsevol pot cometre, independentment del rol o posició que ocupa en la societat.

Més enllà, moltes feministes avui ja no consideren que la tesi de l'alliberament es pugui situar en el marc del feminisme, o li concedeixen un paper principalment històric (Chesney-Lind, 1986).

Malgrat això, aquesta teoria va exercir un paper important en el desenvolupament de la **criminologia feminista**, ja que en el seu rerefons hi ha la denúncia del bloqueig d'oportunitats que pateixen les dones en les societats contemporànies, bloqueig al qual també contribuiria de manera decisiva el sistema capitalista, i altres eventuais formes de discriminació.

Exemple

Si les dones s'han vist apartades dels llocs directius en les nostres societats, lògicament han tingut moltes menys oportunitats per a cometre delictes de coll blanc.

Avui dia hi ha enfocaments que han estat identificats com a versions modernes d'aquesta hipòtesi.

Entre aquestes, encara que ha rebut un suport empíric molt escàs, hi ha la relativa a la suposada existència d'un **nou tipus de dona criminal** especialment violenta.

Aquesta tesi també s'ha popularitzat sobretot a causa de la seva difusió pels mitjans de comunicació. D'aquesta manera, s'haurien trobat supòsits significatius de dones criminals tan violentes com els homes; als Estats Units s'han relacionat amb el tràfic i la venda de drogues, i a Espanya i a l'Amèrica Llatina, amb el terrorisme.

3.3. L'heterogeneïtat del feminisme

El feminisme és un corrent extraordinàriament heterogeni que inclou en el seu si orientacions epistemològiques, ideològiques, teòriques i metodològiques molt diverses. Tan cert és que és molt difícil oferir-ne una definició o assenyalar-ne unes característiques comunes. De fet, gran part de les discussions del feminisme es mouen dins del seu mateix àmbit, entre diferents orientacions.

Aquest és el cas paradigmàtic del **feminisme de color**, per al qual no es pot considerar que **totes** les dones pateixin per igual la desigualtat o la discriminació, la qual cosa és fins i tot qualificada com un desafiament a l'ortodòxia de la teoria feminista.

Des d'un punt de vista mínim, es pot considerar que el feminisme és un moviment social i polític preocupat per la lluita per la igualtat de les dones.

Naturalment, per això s'infereix que el feminisme no ha de ser una orientació radical o extrema com sovint es creu; que no cal ser dona per a ser feminista; que no totes les dones en el terreny de les ciències humanes o socials són feministes, i, finalment, que les feministes no s'han de dedicar únicament i exclusivament a activitats pròpies del seu àmbit.

Tres onades del feminisme

Històricament parlant se solen distingir tres onades en el feminisme:

- 1) La primera seria constituïda pel moviment sufragista de principis del segle xx.
- 2) La segona coincidiria, almenys a països no tan aïllats com Espanya i fins i tot alguns llatinoamericans, amb els moviments socials i de lluita pels drets civils i humans de la dècada de 1960.
- 3) La tercera i última onada seria representada per la preocupació contemporània per la igualtat de les dones, moviment, com diem, molt heterogeni.

D'entre les principals qüestions que han preocupat la criminologia feminista hi ha:

- les especificitats epistemològiques i metodològiques enfront de la criminologia majoritària;
- la crítica a les teories criminològiques tradicionals i a les investigacions empíriques imperants;
- el tracte que ha donat a les dones el sistema d'administració de justícia, i, ara més properament als interessos explicatius més ortodoxos, la qüestió de les diferències en la tendència al delictes d'un sexe i de l'altre.

El feminisme és un corrent absolutament imprescindible en la criminologia i en les ciències humanes i socials modernes. Molts dels seus advertiments, els ha de tenir molt en compte una criminologia majoritària que ha resultat de vegades insuficientment sensible. Algunes investigacions contemporànies importants han advertit, no obstant això, certs problemes d'aquestes línies teòriques des del punt de vista empíric.

Aquest és el cas del valent llibre de **R. Felson** (2002). Al seu parer i contràriament al que proposarien posicions feministes, la **violència contra les dones** en l'àmbit domèstic no s'hauria de veure com una cosa única o com a expressió de masclisme, sinó simplement com a **actes de violència com altres qualssevol**.

Si, com sabem, els homes són més proclius que les dones a delinquir i a comportar-se de manera violenta, llavors també cal esperar que els marits siguin més agressius contra les seves esposes que a l'inrevés. Això vol dir que no es necessita recórrer, per tant, al masclisme ni a res extraordinari per l'estil; així, per exemple, aquestes diferències es produeixen en diversos àmbits socioculturals, independentment que es tracti de societats més o menys masclistes.

Una de les explicacions per què els homes tendeixen a ser més agressius és que, com proposa aquest autor, són físicament més forts i llavors parteixen amb avantatge, però no el suposat masclisme.

Alhora, i de nou contràriament al que hipotetitzaria la idea feminista que el matrimoni es veu com una llicència per a ser violent, l'evidència suggereix – seguint R. Felson (1996; 2002)– que és més probable que s'agredeixi un desconegut que un conegut o la pròpia esposa, i que fins i tot diversos mecanismes semblen prevenir els atacs cap a l'esposa.

Per descomptat, Felson no pretén treure rellevància al drama de la violència domèstica i als delictes que pateixen les dones i altres víctimes especialment vulnerables en general, sinó simplement cridar l'atenció sobre certa evidència empírica important que no afavoreix en absolut les tesis feministes.

3.4. Les especificitats epistemològiques i metodològiques de la criminologia feminista

Des d'aquest punt de vista, es reclamen **metodologies qualitatives** i que es posi un èmfasi especial en el fet que les mateixes dones han de dur a terme investigacions d'aquest tipus, atès que tenen més sensibilitat per a comprendre els problemes que han d'afrontar les persones del seu mateix sexe.

D'aquesta manera, hi ha un **biaix** en la ciència en general que la caracteritza com a centrada en els homes.

Enfront d'aquest biaix, es reclama que les dones ostentin una **posició privilegiada** en el terreny metodològic.

La crítica s'estén a la mateixa estructura acadèmica i de la investigació, la qual ha estat dominada segons el parer d'algunes autores per homes, els quals han tendit a imposar els seus punts de vista generals sobre la disciplina i, més concretament, sobre les dones com a delinqüents i víctimes. Aquest monopoli de les estructures de la investigació ha limitat i esbiaixat el coneixement sobre aquestes matèries.

En un panorama dominat pels homes i les seves assumpcions la criminologia feminista, afirma Heidensohn (1995), simplement no podia sorgir, ni tampoc es podia comprendre, llavors, la criminalitat de les dones ni tampoc el delicte en general.

Algunes de les consideracions dels enfocaments feministes **radicals** en matèria epistemològica i metodològica semblen difícils de mantenir, tret que s'oblidi la riquesa i pluralitat de la criminologia majoritària. En qualsevol cas, no pot sorprendre que la majoria dels avenços teòrics i empírics sobre les dones com a delinqüents i víctimes provenguin d'anàlisis molt més ortodoxes.

3.5. La crítica a les teories criminològiques tradicionals

La criminologia feminista ha centrat part dels seus esforços a criticar les teories criminològiques clàssiques. Així, Cecil (2006) assenyala que

- moltes teories tradicionalment s'han mogut entre no tenir en compte la delinqüència comesa per dones o considerar que les teories i les troballes sobre homes els eren igualment aplicables a elles;

Criminologia feminista espanyola

La criminologia espanyola s'ha beneficiat d'algunes figures importants, ara fins i tot amb una preocupació més gran per la qüestió feminista, com és el cas de Victoria Kent i, sobretot, Concepción Arenal.

- tractar solament els actes desviats i delictius relacionats amb la sexualitat –promiscuïtat, prostitució, etc.–;
- dibuixar-les com a dones "poc femenines", i, finalment,
- oferir explicacions estereotipades.

En general, s'acusa moltes de les teories tradicionals de reflectir una **imatge masclista de la dona** delinqüent i de la dona en general, de donar una imatge de la dona *submisa, passiva i inferior*.

La desatenció no s'ha limitat a les causes de la criminalitat femenina, sinó que ha inclòs els controls especialment sòlids que han experimentat les dones perquè el seu comportament sigui respectuós amb les normes.

Resulta dubtós que el retret que la teoria i la investigació criminològiques d'orientació etiològica han desatès la criminalitat de les dones sigui vàlid actualment. A més, és difícil atribuir aquesta desatenció a prejudicis masclistes, ja que si la major part dels delictes i sobretot els delictes més greus són comesos majoritàriament per homes, és també normal que la teoria i la investigació criminològiques se centrin en ells. En tot cas, no hi ha dubte que la investigació de la criminalitat femenina està més que justificada.

Alhora, la criminologia feminista va començar amb un argument molt prometedor i convincent: si les dones cometien molts menys delictes, potser hi hagi alguna cosa en el gènere o en les característiques de les dones que ens ajudi a trobar les causes del delicte.

Desgraciadament, no obstant això, aquesta prometedora línia de recerca no ha tingut la continuïtat esperada i no es troba, com veiem, entre els temes favorits de la criminologia feminista.

Sens dubte, les crítiques no s'han limitat a la criminologia positiva majoritària. En efecte, alguns dels retrets més durs es van dirigir també contra moviments que li eren aliens, com és el cas d'altres orientacions crítiques.

Per a la criminologia feminista és clar, doncs, que les teories criminològiques tradicionals són **insuficients**. Sovint, no obstant això, no afirmen que hagin de ser abandonades, sinó més aviat que gairebé totes tenen alguna cosa o molt per oferir –sobretot, possiblement, els enfocaments de l'etiquetament i els crítics–, si bé per si mateixes són insuficients; i que la criminalitat és una cosa tan complexa que és difícil pensar que es puguin construir teories generals unitàries o identificar una sèrie concreta de variables que siguin rellevants tant per a la delinqüència masculina com per a la femenina. La criminologia feminista, doncs, considera que, lluny de renunciar a la criminologia majoritària, és molt el que li ha d'oferir (Chesney-Lind i Faith, 2001).

Algunes afirmacions feministes poden, en general, ser matisades. En realitat, un bon nombre de teories criminològiques tradicionals, com les del control, l'aprenentatge o l'interaccionisme simbòlic, han fet propostes teòriques potencialment capaces d'explicar la criminalitat d'un sexe i de l'altre.

Per exemple, les extensions de les **teories del control** mantenen que les dones es veuen sotmeses a uns controls socials més ferris: "mitjançant la seva primerenca socialització, mitjançant les seves interaccions amb altres i mitjançant el funcionament d'institucions socials." (Costello i Mederer, 2003, pàg. 88)

Autors integrats en la **criminologia del desenvolupament** assenyalen que

"[...] els mecanismes de continuïtat, activació i agreujament semblen governar el desenvolupament del comportament desviat femení adolescent tal com en el cas dels homes." (Lanctôt i Le Blanc, 2002, pàg. 135)

Aquestes aproximacions són molt prometedores, la qual cosa va ser advertida per Paternoster i Smith:

"Encara que s'ha de reconèixer que la bibliografia sobre desviació femenina és alhora limitada i basta, la conclusió que s'han de formular teories específiques per a cada sexe és prematura, ja que la majoria dels tests empírics de les teories de la desviació s'han dut a terme amb mostres d'homes, i l'aplicabilitat d'aquestes teories a les dones és àmpliament desconeguda. Més enllà, el fet que la majoria de les teories de la desviació fossin elaborades per a explicar la desviació masculina no significa que *no puguin* explicar la desviació femenina." (1987, pàg. 142)

Fins i tot sobre una matèria difícil per a les teories criminològiques, com és la relativa específicament a per què delinqueixen menys que els seus companys els homes, s'ha dit que és molt més una qüestió de grau que de qualitat; així com que

"[...] la desviació adolescent femenina sembla explicar-se pels mateixos mecanismes i processos que la desviació dels homes." (Lanctôt i Le Blanc, 2002, pàg. 115)

Moffitt i els seus col·legues (2001) insisteixen, en un estudi empíric recent i molt sòlid, que el comportament antisocial de les dones obeeix les mateixes lleis que el dels homes i que els factors de risc que prediuen la criminalitat dels uns valen igualment per a les altres. Pel que fa a altres variables rellevants, en un estudi recent i interessant Haynie i Steffensmeier han trobat que, de manera clara, les causes a escala macro de la delinqüència masculina i femenina són semblants, encara que els efectes són més intensos en el cas dels primers; o dit en les seves pròpies paraules,

"Clarament, les causes de nivell macro del delictes femení no són fonamentalment diferents de les del delictes masculí." (Steffensmeier i Haynie, 2000, pàg. 431-432)

Observació

Aquests autors inclouen un estudi empíric sobre consum de marihuana i furt que presenta evidència en favor de diverses teories tradicionals, com les del control, l'associació diferencial o la tensió.

3.6. La crítica a les investigacions empíriques majoritàries

Com s'ha comentat, tradicionalment la investigació criminològica ha tendit a ignorar les dones, ja que, no importa repetir-ho, la criminalitat és un fenomen majoritàriament masculí. En aquest sentit, s'afirma que **la dona ha romàs invisible** per a la investigació (Cecil, 2006). Quan hi ha hagut investigació empírica sobre delinqüència femenina, ha estat qualificada de

"[...] descriptiva, atèrica, acrítica i, no infreqüentment, autocomplaent." (Chesney-Lind, 1982, pàg. 79)

Per aquest motiu, s'insisteix que se sap ben poc sobre aquesta modalitat de criminalitat i altres fenòmens annexos i en l'absoluta necessitat d'avançar en la resposta a certs interrogants decisius. Com és fàcil d'entendre, aquesta falta de coneixement empíric dificulta enormement la labor dels qui tenen la responsabilitat de respondre a aquestes actituds desviades de noies i dones adultes.

Les especificitats de la criminologia feminista exigeix prendre partit en qüestions relatives al propòsit, la selecció de temes, l'elecció del mètode, la concepció de la naturalesa humana i del paper de l'investigador, alhora que apel·lar a la creativitat, l'espontaneïtat i la improvisació. El feminisme radical reclama, més enllà, una orientació política de la investigació.

En aquesta mateixa línia, la criminologia feminista avisa que de vegades investigacions empíriques serioses poden empitjorar la situació de determinats grups que en general sofreixen especialment el delicte. Això pot esdevenir quan es contribueix a fomentar estereotips.

Aquesta situació de desatenció empírica ha disminuït notablement i ja no es pot mantenir en l'actualitat: en els últims anys han aparegut multitud de treballs que han inclòs dones en les seves mostres o que s'hi han centrat.

L'indubtable abandó tradicional està essent superat. Això també revela que el feminisme, excepte enfocaments *radicals*, és no solament plenament compatible amb la investigació empírica quantitativa que caracteritza la criminologia majoritària, sinó que fins i tot la promou (Simpson, 1991). Per això s'han de rebutjar els punts de vista reduccionistes que, oblidant paradoxalment l'heterogeneïtat del feminisme, neguen aquesta possibilitat.

3.7. El tracte donat a les dones pel sistema d'administració de justícia

La criminologia feminista ha posat un èmfasi especial en les diferències de tracte que poden rebre dones i homes en el sistema d'administració de justícia. Una de les tradicionals és la **tesi de la cavallerositat**.

Violència domèstica

Stark posa l'exemple de la violència domèstica als Estats Units: en destacar que aquests delictes es concentren en certs grups socialment desfavorits, es pot contribuir al fet que aquests mateixos grups es veegin com una cosa patològica.

D'aquesta manera, hi hauria un cert tracte de benevolència cap a les dones per la policia i els tribunals de justícia. Això podria ser perquè les veurien, coherentment fins i tot amb patrons masculistes, com a persones desprotegides i desfavorides que haurien de ser jutjades amb menys rigor que els seus companys (Steffensmeier i altres, 1993).

No cal dir que la criminologia feminista ha criticat amb duresa la tesi de la cavallerositat. Com hem vist, les dones tendeixen a cometre no solament menys fets delictius, sinó també de **menys gravetat**.

Això pot voler dir que sobretot les noies joves són **perseguides de manera desproporcionada** per la comissió de fets lleus que en el cas dels nois passarien sense més rellevància com a entremaliadures pròpies de l'edat.

Això és, mentre que als nois no se'ls perseguiria per fets il·límits menors, sí es perseguiria les noies –per aquest motiu apareixen en les estadístiques amb una taxa relativament elevada de delictes lleus. En efecte, alguns estudis d'autoinforme suggereixen que la diferència en la comissió de fets delictius o desviats lleus entre nois i noies no es correspon amb el que reflecteixen les dades oficials sobre arrestos i condemnes (Lanctôt i Le Blanc, 2002).

Autores com Chesney-Lind (1982) mantenen que això seria reflex de les **actituds paternalistes** de la nostra societat i, per tant, del nostre sistema d'administració (juvenil) de justícia: les noies han de ser perseguides en casos com aquests per a assegurar el manteniment de les normes familiars tradicionals, que exigeixen que les noies, molt més que els nois, siguin especialment obedients i, sobretot, evitar-ne la promiscuïtat.

Meda Chesney-Lind

Meda Chesney-Lind és professora a la Universitat de Hawaii i és un referent tant en la criminologia crítica com en la lluita pels drets i la igualtat de les dones. Les seves contribucions a la criminologia són molt importants. Entre els seus principals llibres, sovint en col·laboració, destaquen *The female offender*, *Beyond bad girls*, *Fighting for girls*, *Invisible punishment* o *Female gangs in America*.

En aquesta línia, la criminologia feminista ha dedicat una part important de les seves crítiques a la resposta que tradicionalment es dona a la delinqüència de dones, i ha arribat a qualificar el sistema d'administració de justícia de *masclista* (Chesney-Lind, 1982).

Potser la conclusió menys arriscada, en vista de l'evidència, és que no hi ha ni una cavallerositat ni una discriminació sistemàtiques del sistema d'administració de justícia cap a totes les dones en general.

Ens trobem davant uns processos complexos en els quals resulta imprescindible introduir matisacions, de manera que és possible que en alguns supòsits –depenent, per exemple, de l'estatus socioeconòmic i fins i tot de l'estat civil,

del tipus de delictes, de les circumstàncies, etc.– hi hagi una certa tendència en un sentit o en l'altre. El que sí sembla innegable és que les dones que pateixen penes, sobretot de presó, experimenten privacions especialment greus, entre altres raons perquè, en ser relativament poques, en general ni el sistema d'execució de penes ni el de presons estan preparats per a albergar-les.

4. La teoria del poder/control

Per a la criminologia feminista és clar, com acabem de veure, que les teories criminològiques tradicionals no són capaces d'explicar de manera plausible la criminalitat i delinqüència femenines; ni la qüestió de la diferència en la tendència al delictes (Cecil, 2006).

Una proposta recent que tracta d'explicar les diferències en els índexs de delinqüència d'un gènere i de l'altre és la **teoria del poder/control** (*power-control*) de Hagan i els seus col·legues (1985), referida a la delinqüència comuna.

Aquesta proposta té una orientació marxista –una mica més difuminada en les últimes revisions–, però es pot interpretar bàsicament com una teoria del control social:

"[...] la pregunta que la teoria del poder/control inevitablement es fa és: com i per què els individus situats en posicions adolescents masculines **estan més lliures per a incórrer en desviació**" (Hagan, 1989, pàg. 152).

Aquest enfocament ha rebut una atenció enorme en criminologia, entre altres coses, perquè recorre a la integració dels nivells d'anàlisi macro i micro. Segons Hagan i els seus col·laboradors, la **família és la institució fonamental** que vincula les relacions de gènere i de classe amb la delinqüència. Alhora, proposa hipòtesis provables empíricament, postulant de fet per aquesta estratègia científica. Tot això la converteix en una proposició molt seriosa, atenció i atractiva.

La teoria del poder/control parteix de dos processos:

- el relatiu al poder específic que concedeix als individus l'estar en una posició social determinada –**el poder**–, i
- el relatiu al control que exerceixen les diferents formes que pot prendre la família –**el control**.

1) Els qui exerceixen el rol de pares exerceixen també un paper en l'àmbit laboral. A la feina poden ostentar posicions de més o menys poder segons, per exemple, estiguin en posicions en les quals donen ordres o les reben. Aquesta posició laboral es tendeix a reproduir en la família: "l'autoritat al lloc de treball es tradueix en poder a la llar", "les relacions laborals estructuren les relacions familiars", o sigui que influeixen en les relacions que es donen entre els pares entre ells i entre els pares i els fills (Hagan, 1989, pàg. 13).

Exemple

Per exemple, si solament treballa un dels dos pares i en un lloc directiu, pot tractar de portar la seva posició especial a la família. En conclusió, en les estructures familiars, el

pare –sobretot–, la mare o els dos poden tenir posicions més o menys poderoses o de comandament segons la seva posició al món laboral.

2) En segon lloc, però de manera relacionada amb l'anterior, les famílies poden respondre a models en els quals el paper dels pares és més o menys igualitari. Bàsicament, Hagan i els seus associats (1987) proposen dos **models bàsics (ideals) de famílies**.

a) El **patriarcal**, en el qual hi ha una gran divisió del treball familiar, el pare sol treballar fora de casa i la dona se sol dedicar a les tasques de la casa o té un lloc de treball de menys estatus i, en tot cas, cuida dels fills. En aquestes famílies es crea entre les dones un *culte a allò domèstic*.

b) El model **igualitari**, en el qual els papers domèstics de l'un i de l'altra estan més repartits.

Doncs bé, la teoria del poder/control manté que el motiu de la diferència relativa en la criminalitat d'un gènere i de l'altre rau no en diferències biològiques o en altres propostes tradicionals, sinó en **els mecanismes de socialització**: nois i noies són socialitzats de manera diferent, i per això la seva tendència a incórrer en comportaments arriscats, desviats i delictius és inferior.

Les diferències seran especialment patents en el cas de les famílies d'estructura patriarcal, ja que les diferències en la socialització que es dona a fills i filles estan més marcades encara.

En efecte, el pes de l'educació i socialització dels fills recau en les famílies patriarcales sobretot en les **mares**. D'aquesta manera, es tendeix a reproduir la divisió del treball domèstic patriarcal –és a dir, el pare que treballa fora de la llar i la mare que s'ocupa fonamentalment de la llar i els fills.

Les filles són socialitzades perquè assumeixin **papers domèstics** i se les sotmet a un control especial precisament per a protegir-les de qualsevol cosa que les pugui allunyar d'aquests papers i per a limitar la seva tendència a assumir riscos i la seva activitat sexual.

Ben mirat, són dos els mecanismes que assegurin el control més gran de les filles: la dominació masculina pròpia de la família patriarcal i la socialització en papers típicament femenins, i també el control que això últim comporta. Els nois, no obstant això, no solament tenen més llibertat a causa que es poden embarcar en més activitats arriscades i amb menys por a les possibles conseqüències; sinó que també són socialitzats perquè ostentin posicions de comandament. Per tot això, la seva tendència a delinquir és molt més gran que en el cas de les noies.

En el cas de les famílies amb estructura igualitària, les diferències tant en el poder relatiu de cadascun dels pares com en la socialització dels fills depenent del seu sexe disminueixen, de manera que la teoria del poder/control hipote-

titza que en aquests casos la diferència entre la criminalitat dels uns i de les altres tendirà a veure's reduïda. No obstant això, fins i tot en el cas de les famílies igualitàries, les diferències en el control de la mare sobre les filles i els fills es mantenen, encara que naturalment de manera temperada –elles continuen estant sotmeses a controls més rígids sobretot per les mares. La mateixa reducció de les diferències és característica, bàsicament per la mateixa raó, de les famílies monoparentals.

Finalment, en les famílies patriarcals s'afavoreix, així mateix, l'aparició en els nois d'**esquemes bàsics** que reproduïxen la ideologia pròpia de les primeres, com és el cas de l'afavoriment de la divisió del treball entre un gènere i l'altre, de la consideració de les tasques domèstiques com a pròpies de les dones i les decisions característiques dels homes, etc. En les famílies més equilibrades, l'actitud de la mare influeix que aquests esquemes bàsics que es donen en els fills es vegin disminuïts.

Com que aquests esquemes bàsics afavoreixen la inclinació al delictes, aquesta reducció –que troba el seu origen en l'**acció de les mares**– contribueix al fet que la delinqüència sigui inferior en les famílies igualitàries (McCarthy i altres, 1999).

Al nostre parer, la teoria del poder/control es pot situar en el **paradigma feminista**, almenys si aquest s'interpreta de manera flexible, ja que inclou entre les seves preocupacions la "dominació masculina" que pateixen les dones. Per Hagan i els seus col·legues, la forma patriarcal de la família és fins a cert punt un vici d'èpoques pretèrites en les quals encara no s'havia separat el lloc de treball del d'habitatge. Naturalment, en contrapartida, el tipus de família igualitària està, sempre segons els autors, més d'acord amb els temps actuals i és el que tendeix a imposar-se. Aquest és resultat de l'accés de les dones al treball remunerat, de manera que han guanyat poder fora i, consegüentment, dins de casa. Els autors no solament afavoreixen el model de família igualitari en la mesura equipara homes i dones i consideren que és preferible per al control i la prevenció del delictes, sinó que fins i tot aprofiten per a denunciar certs moviments que remen en sentit oposat.

Hagan i els seus associats han presentat diversos tests de la seva teoria. En un (Hagan i altres, 1987) van recórrer a dades d'autoinforme que incloïen estimacions dels controls dels pares, el gust pel risc del jove i determinats comportaments delictius. Les troballes van ser favorables per a la teoria del poder/control. Concretament, van trobar que les mares controlen més les filles que els fills, i això per a tots els casos, encara que de manera destacada en les famílies patriarcals; que els fills se senten més atrets pel risc que les filles; i que les diferències per raó de sexe són més grans en les famílies patriarcals que en les igualitàries.

Altres estudis empírics, no obstant això, no han obtingut resultats tan falaguers per a la teoria, i el panorama que se'ns presenta és el d'un suport en el millor dels casos mixt. En vista d'això, Simpson (1991) ha manifestat que si els tests empírics d'aquesta teoria han estat relativament insatisfactoris es deu al fet que no ha estat capaç de prendre en consideració que "el patriarcat varia al llarg dels grups socials i de la classe social", amb la qual cosa es fa una referència elegant a la noció d'interseccionalitat.

La idea d'interseccionalitat implica que són sempre diverses les variables rellevants, i no únicament i exclusivament el sexe –malgrat la seva importància ja assenyalada.

D'aquesta manera, hi ha diverses variables, bàsicament el sexe, la classe social i la raça, amb efectes interactius complexos entre elles. Així, les dones tenen una posició desfavorida en la societat, però aquesta posició és encara pitjor si es pertany a una classe social desfavorida o a una raça o ètnia minoritàries; en paraules de Simpson,

"Classe, gènere i raça com millor s'entenen és com a sistemes de dominació i control que interseccionen." (1991, pàg. 125)

Aquestes variables interaccionen entre elles i llancen posicions socials amb diverses cares que cal estudiar amb deteniment. Dit amb altres paraules, no es tracta tant que una persona sigui dona, com que hi concorrin diverses variables sociodemogràfiques que vertaderament es tradueixin en una discriminació real i que puguin exercir un paper influent en la seva desviació i la seva carrera delictiva.

5. La criminologia postmoderna

5.1. La postmodernitat

La **postmodernitat** és un moviment molt heterogeni que s'ha proposat una sèrie de crítiques a la *modernitat* i les seves assumpcions, sobretot a l'exaltació il·lustrada de la raó. Les posicions més extremes, anomenades **escèptiques**, consideren que els fonaments últims del saber, de la ciència i fins i tot de la nostra pròpia cultura han perdut els fonaments i la legitimitat i han de ser desmantellats (Henry i Milovanovic, 1996).

La postmodernitat, una cosa general, volàtil i difusa, representa quelcom inestable, obert, provisional..., reclama l'efímer, la fragmentarietat, la discontinuïtat, allò caòtic..., l'antielitisme, l'antiautoritarisme, la ironia..., és més aviat una "mentalitat o actitud"; en contraposició, això sí, a la *modernitat*, a la qual per la mateixa raó **no exclou** coherentment i paradoxalment. El que es qüestiona, ben mirat, no és una cosa pertanyent al discurs de la modernitat, sinó que es tracta de la cultura moderna mateixa.

Un dels punts més rellevants es troba en la **crisi de la raó i del progrés**, punts bàsics del projecte il·lustrat de la modernitat. Es tracta, almenys, que es deixa de compartir una idea exaltada i massa confiada d'ambdós; d'una sensació que s'ha seguit per aquest camí, però que "les coses no van ben" (Goodrich i altres, 1994, pàg. 3 i 16). A això s'ha referit Lyotard amb el conegut epitafi: "la modernitat va acabar a Auschwitz".

La postmodernitat és, doncs, una reacció contra la modernitat i la seva assumpció del progrés en el coneixement, la ciència o fins i tot les arts. Per tot això, la postmodernitat és, per la seva pròpia essència, una cosa difícil de captar, quelcom que s'escapa de la definició –ja que això seria més aviat característic de la modernitat.

Aquesta falta de confiança es tradueix, per exemple, en la crisi del subjecte com a ésser lliure, dominador del medi que l'envolta, responsable, etc.; es predica el final de la història, en el sentit de desenvolupament continu del progrés humà, de la raó, de l'emancipació de l'home...; es posa en dubte l'etnocentrisme que creu en la superioritat de la cultura occidental; es nega que una raó totpoderosa permeti jutjar i decidir entre determinades postures; es critica, finalment, el dret:

"Les contingències de la llei –els seus errors, les seves debilitats, els seus canvis de posició, la seva subordinació a la política i les seves injustícies flagrants– són potser el seu tret més manifest [...]. Es pot formular més adequadament en termes de la distància existent entre justícia i llei [...] una justícia cega, una geometria de regles (*more geometrico*) sense la sensibilitat de la proporció, percepció de lloc o enteniment de l'harmonia [...]. La llei –tant en les seves facetes pràctiques o teòriques– ha estat el terreny en el qual aquesta catàstrofe [moral] ha estat realitzada en el sentit més radical, mentre que alhora la llei ha estat presentada com el substitut d'un consens despullat de valors." (Goodrich i altres, 1994, pàg. 16-17)

Cal aclarir que, en primer lloc, les propostes postmodernes no són únicament crítiques, sinó també constructives. En segon lloc, per la seva pròpia naturalesa, la postmodernitat no exclou la modernitat –encara que pretengui superar-ne els mals– ni pretén superar-la i abandonar-la, sinó que es tracta d'un posicionament molt més **flexible** per al qual tampoc no és possible renunciar a la raó, desprendre-se'n.

Aquest marc ha influït, així mateix, com era esperable, en la criminologia contemporània.

1) En primer lloc, s'ha dut a terme una anàlisi de la **criminologia moderna**, paradigma en el qual se situarien les teories i orientacions que hem estudiat en aquests materials. Així, s'han estudiat i revelat les **assumpcions bàsiques**, conscients o no, de les diverses línies de la criminologia contemporània i del positivisme en general, seguint sovint un procés d'interpretació en línia amb la **desconstrucció** derridiana.

2) Naturalment, en segon lloc s'ha dut a terme una tasca crítica de les orientacions modernes.

Però la criminologia postmoderna insisteix que la seva tasca no pot ser únicament crítica o demolidora de l'establert, o sigui, escèptica, ni molt menys, i més enllà es recomana conservar el cúmul de coneixements i teories que ha reunit la criminologia moderna (Henry i Milovanovic, 1996). Per si no fos prou, la criminologia postmoderna reclama el **pluralisme i la diversitat** i, més concretament, que en la criminologia o estudi del delictes conviuen paradigmes molt diferents, que la criminologia inclou un gran ventall multicolor d'opcions, d'entre les quals la positiva, majoritària, és solament una, però en cap cas l'única.

5.2. La criminologia constitutiva

D'entre aquestes propostes afirmatives destaca la de la criminologia constitutiva presentada per **Henry i Milovanovic** (1991; 1994; 1996). Molt més que presentar una teoria en sentit estricte, aquests autors analitzen els punts de partida d'una criminologia constitutiva i repassen la naturalesa de la realitat social, del subjecte, del delictes i de les víctimes, de la lògica i estructura de l'etiologia del delictes, i també les possibilitats de prevenció i control del delictes.

Exemple

Se l'acusa de contribuir a la victimitat perquè crida l'atenció sobre les víctimes directes i així contribueix a fer oblidar que víctimes de danys o mals som gairebé tots (Henry i Milovanovic, 1996).

Aquests autors parteixen de la naturalesa socialment construïda de la realitat.

La realitat no és una cosa totalment independent dels individus, sinó que és construïda per aquests en les seves interaccions quotidianes. La realitat és una realitat discursiva, dinàmica, en un canvi constant, això és, complexa i irreductible.

Com veurem de seguida, la realitat i l'estructura social és **coproduïda** pels individus.

Ara bé, Henry i Milovanovic consideren que des d'un punt de vista estrictament criminològic és imprescindible estudiar com és que aquestes construccions de la realitat s'arriben a fer tan reals que són capaces de danyar els individus, és a dir, són capaces de **produir el delicte**.

El delicte, el dany que comporta, és **real** es miri com es miri –d'aquesta manera, no es pot criticar aquesta posició que negui les víctimes o els delictes concrets.

Si per a la criminologia i les ciències humanes i socials modernes en general l'ésser humà és un ésser dotat de lliure albir –dins d'uns límits– o bé es concep, més habitualment, com un subjecte determinat; la criminologia constitutiva nega ambdós punts de vista i considera que acció lliure i determinisme són dues cares inseparables de la mateixa moneda, de manera que no té sentit afrontar l'estudi del comportament humà des d'un d'aquests punts de vista. Els individus, en efecte, són alhora actius i passius, produeixen el món social en el qual viuen, que al seu torn hi influeix: ambdues entitats, individu i estructura, són **mútuament constitutives**, i en aquest sentit no és possible dissociar ambdues perspectives. Això seria un reduccionisme irreal:

"la major part del temps som productors oblidadissos del nostre món. La majoria dels subjectes humans són, llavors, en part constructors cecs, conscients de manera intermitent que el que construeixen és construït per ells, si bé subjectes per la seva pròpia experiència per les construccions que veuen en altres." (Henry i Milovanovic, 1996, pàg. 37)

La criminologia postmoderna, això sí, reclama la resurrecció del subjecte –en el sentit que les ciències socials positivistes n'havien prescindit per a explicar-ne el comportament–, però d'un subjecte que és concebut també de manera complexa i en un procés constant de canvi, es tracta d'un **subjecte descentrat**:

"un subjecte en procés [...] sense ser mai el que sembla, sempre tendint a ser alguna cosa diferent, un efecte del discurs que canvia segons canvia el discurs." (Henry i Milovanovic, 1996, pàg. 27)

El subjecte de la criminologia constitutiva és, així, un **subjecte obert**.

Henry i Milovanovic també proposen un concepte natural de *delicte*, independent per tant de les definicions legals, i coherent amb la naturalesa socialment construïda i discursiva de la realitat. Afirmen que el delicte és un dany:

"Delicte és l'expressió de l'energia d'alguna acció per a imposar una diferència sobre els altres i és l'exclusió d'aquests altres que en aquest instant són deixats sense poder per a mantenir o expressar la seva humanitat."

És el poder per a crear dany, dolor en qualsevol context (Henry i Milovanovic, 1996, pàg. 116 i 118). Encara que el delicte és una realitat discursiva, els autors insisteixen amb els enfocaments crítics que el poder i els qui en gaudeixen exerceixen un paper decisiu en les definicions.

La criminologia postmoderna considera que les anàlisis causals típiques de la modernitat són poc prometedores, ja que reifiquen el delicte i la seva producció. Els autors porten aquí a col·lació el concepte de **determinisme feble** i afirmen que, coherentment amb la idea d'un subjecte obert i en canvi constant, que unes vegades pot incórrer en un delicte i en altres circumstàncies anàlogues no, parlar de causalitat en termes moderns és poc real. L'individu es troba immers en una complexa xarxa de discursos i influències i la comissió de cometre un delicte o de no cometre'l està més aviat indeterminada, de manera que petites fluctuacions circumstancials poden fer que el desenllaç d'una situació sigui totalment diferent. Com es veu, aquesta concepció de la causalitat està influenciada per la moderna teoria del caos. Ara bé, novament es veu que el delicte és una cosa molt real, en primer lloc perquè això significa que hi ha individus que tenen l'habilitat i la voluntat de causar dany a d'altres; i en segon lloc perquè el delicte es produeix en un ordre social, cultural i econòmic dominat per institucions que faciliten o almenys permeten que es donin les circumstàncies necessàries per a l'aparició del delicte.

Aquest corrent també posa un èmfasi especial en el fet que les seves propostes no es poden quedar en una mera anàlisi de torre d'ivori, sinó que és imprescindible **portar-les a la pràctica** per a millorar les societats contemporànies i per a disminuir la càrrega de delicte que sofreixen. De fet, com hem vist, amb la seva confiança en les possibilitats dels individus per a influir en els discursos i, consegüentment, en les definicions i estructures, les mesures de millora es presenten com a possibles. Per això també s'infereix el caràcter **essencialment crític** d'aquestes posicions, que volen desafiar "les relacions dominants de poder" (Henry i Milovanovic, 1999, pàg. 9). Ara bé, aquestes polítiques criminals es basen en la substitució dels discursos dominants per uns altres més humans, i no sempre és clar com es pot dur a terme aquest reemplaçament ni si en el fons és possible o preferible.

6. La teoria de la criminalització secundària

Una línia de l'enfocament de l'etiquetament força ortodoxa s'ha desenvolupat a l'Amèrica Llatina. **Zaffaroni, Alagia i Slokar** (2000) mantenen que el sistema d'administració de justícia actua de manera altament selectiva. Distingeixen entre el que denominen **criminalització primària** i **secundària**: la primera es refereix a la tasca legislativa de tipificar com a delictes les conductes socialment danyoses. Aquesta tasca enuncia un programa que ha de ser portat a la pràctica per les institucions de **criminalització secundària**, bàsicament la policia i els tribunals. Aquest segon concepte es defineix com:

"l'acció punitiva exercida sobre persones concretes, que té lloc quan les agències policials detecten una persona, a la qual s'atribueix la realització de cert acte criminalitzat primàriament, la investiga [...] es discuteix públicament si l'ha realitzat i, en cas afirmatiu, admet la imposició d'una pena".

Ara bé, aquest programa de criminalització és tan ampli que simplement no es poden perseguir tots els fets delictius que es cometen; de fet, per Zaffaroni i els seus deixebles,

"la impunitat és la regla i la criminalització secundària, l'excepció".

La conseqüència inescapable és que la criminalització secundària és altament selectiva: s'ha d'optar per "la inactivitat o la selecció" (Zaffaroni i altres, 2000, pàg. 6-8).

Zaffaroni

Zaffaroni és probablement el penalista i criminòleg de parla espanyola més influent i prestigiós a escala mundial. De fet, ha rebut el premi Estocolm, potser el més important de la disciplina. Argentí de nacionalitat, va estudiar amb Quiroz Cuarón a Mèxic i amb el recordat mestre Manuel de Rivacoba a Argentina. Les seves obres més importants són *El enemigo en el Derecho penal*, *En busca de las penas perdidas*, *Política criminal latinoamericana*, *Tratado de Derecho penal* en diversos volums, *Muertes anunciadas* i *Criminología*.

Això vol dir que no tothom que delinqueix ni tots els delictes tenen les mateixes possibilitats de ser etiquetats com a delinqüent o com a delicte, encara que es tracti d'actes criminalitzats primàriament: la selecció que segueix la criminalització secundària se centra sobretot en els **fets delictius més grollers** i, per tant, més fàcils de detectar i perseguir; i en els individus que, a causa del seu poder menor, són més vulnerables, tenen **menys possibilitats de protegir-se** i evitar el seu etiquetament.

D'acord amb Zaffaroni i els seus associats, la criminalització secundària acaba construint un **estereotip de qui és el delinqüent**; aquest estereotip s'acaba imposant en una comunitat, la comunitat per creure que els únics i vertaders

Exemple

Per aquest motiu, per exemple, els delictes de coll blanc, típicament sofisticats i fets per persones amb poder almenys econòmic, tendiran a no ser perseguits.

delinqüents són els qui responen a aquest estereotip i aquests són perseguits amb dedicació especial –d'aquesta manera es tanca un cercle viciós i la profecia s'autocompleix.

Més enllà, per a aquests autors la selectivitat no solament afecta la criminalitat, sinó també la victimització: no tots els delictes que se sofreixen tenen les mateixes possibilitats de ser definits com a victimitzacions; es brinda més seguretat als poderosos tant per raó de classe com de sexe, raça, etc.

Com es pot observar, aquesta teoria té una vocació crítica contundent amb l'ordre social contemporani, especialment amb el que es viu a diversos països de l'Amèrica Llatina.

Aquesta teoria té una gran solidesa i un potencial enorme per a explicar el que Zaffaroni i els seus col·legues denominen **criminalització secundària**. Un dels seus mèrits principals és que sap unir una vocació obertament crítica de l'ordre social amb una construcció teòrica complexa però clara i de la qual és possible derivar hipòtesis provables empíricament. Al nostre parer, no obstant això, la teoria també hauria de tenir en compte certes consideracions. En primer lloc, que la major part dels delictes que es persegueixen afecten les classes més desfavorides. En segon lloc, ja en un àmbit menys clar, que sembla que hi ha un cert consens sobre quines són les conductes que s'han de perseguir amb més prestesa, com és el cas dels delictes contra les persones.

Resum

Malgrat que alguns autors han vist en l'administrativització de certs sectors de la criminologia crítica una crisi d'aquesta disciplina, la veritat és que la riquesa dels moviments crítics fa difícil pensar en aquest extrem.

Aquí hem revisat alguns d'aquests desenvolupaments, com ara la criminologia verda, la criminologia feminista i en particular la teoria molt important del poder/control, la criminologia postmoderna i la teoria de la criminalització secundària. Aquesta última és potser la teoria crítica més genuïna en sentit estricte. Amb això es mostra que, en la seva heterogeneïtat, la criminologia crítica també inclou mètodes positius d'investigació. Una altra cosa és que Zaffaroni estigui d'acord que aquí hi ha una teoria, però l'obra científica d'un autor pertany a la comunitat científica una vegada publicada.

Exercicis d'autoavaluació

1. Els anomenats *delictes verds*...

- a) són delictes comesos per militars sud-americans, els uniformes de campanya dels quals solen ser verds.
- b) són delictes relacionats amb atacs al medi ambient.
- c) són delictes comesos per ONG en el curs de les seves activitats lícites.
- d) són delictes d'estat relacionats amb la desforestació.

2. El correlat més fort del delictes és...

- a) el sexe.
- b) l'educació.
- c) la classe social
- d) l'estatus socioeconòmic.

3. Es parla de la crisi de la criminologia crítica...

- a) perquè els seus principals representants han obtingut càrrecs importants en l'Administració i ja no critiquen el sistema.
- b) perquè després de la caiguda del mur de Berlín ja no queda espai per al pensament marxista en ciències socials.
- c) perquè no es té en compte la riquesa i heterogeneïtat dels moviments crítics.
- d) perquè, encara que és falsa, es vol fer l'efecte que *tota* la criminologia crítica és igual, això és, monolítica, i que per tant ha estat abandonada. Una estratègia semblant a la que va utilitzar part de la criminologia crítica contra la majoritària.

4. La criminologia feminista...

- a) solament pot ser practicada per dones.
- b) solament pot utilitzar de manera legítima metodologies qualitatives, ja que les quantitatives tenen un biaix masculista.
- c) té el seu interès fonamental en l'estudi de les causes de la delinqüència de les dones.
- d) és un moviment molt ampli i heterogeni que permet moltes direccions, de manera que les respostes anteriors són falses.

5. La tesi de l'alliberament...

- a) té un gran suport empíric.
- b) manca de suport empíric, i fins i tot ja no es considera en propietat una teoria feminista en sentit estricte.
- c) té suport empíric, però solament per als delictes violents, en els quals la bretxa entre homes i dones ha disminuït més.
- d) té suport empíric en l'àmbit del terrorisme, ja que hi ha tantes dones com homes en organitzacions terroristes actives.

6. El feminisme de color...

- a) crida l'atenció sobre com algunes dones pateixen la desigualtat, la discriminació i el delictes més que d'altres.
- b) crida l'atenció sobre com les ciències socials no solament han estat tradicionalment dominades per homes i continua essent així, sinó que el lent accés de dones tampoc no ha afavorit tots els grups per igual; en particular, les dones de color, pertanyents a minories i desfavorides socioeconòmicament continuen estant especialment discriminades en la construcció de la mateixa criminologia feminista.
- c) Totes les respostes anteriors són correctes.

7. A Espanya es poden considerar autores preocupades per la qüestió feminista i amb un cert interès per la criminologia...

- a) Victoria Kent.
- b) Concepción Arenal.
- c) Clara Campoamor, autora d'*El pensamiento vivo de Concepción Arenal*.
- d) Totes les respostes anteriors són correctes.

8. La teoria del poder/control hipotetitzada que...

- a) a les famílies amb estructura igualitària hi haurà menys diferències entre la delinqüència de fills i filles.
- b) a les famílies amb estructura igualitària les noies delinqueixen igual que els nois.
- c) a les famílies amb estructura igualitària, nois i noies delinqueixen més que a les famílies amb estructura patriarcal.
- d) a les famílies amb estructura igualitària, nois i noies delinqueixen menys que a les famílies amb estructura patriarcal perquè en aquestes famílies els fills aprenen millor l'autocontrol.

9. Quin dels enfocaments següents distingeix una criminologia moderna d'una altra de post-moderna?

- a) La criminologia relacionada amb la societat del risc.
- b) La criminologia positiva majoritària.
- c) La criminologia constitutiva.
- d) La criminologia correccionalista.

10. Segons la teoria de la criminalització secundària...

- a) es persegueixen gairebé tots els delictes, però els poderosos aconseguen evadir l'acció de la justícia.
- b) la criminalització secundària vol dir fonamentalment que el sistema d'administració de justícia, amb la seva actuació, fa néixer en el subjecte la idea que ell és realment un delinqüent i que, en conseqüència, es comporti així.
- c) la criminalització secundària és la que sofreixen les víctimes quan passen pel sistema d'administració de justícia i de vegades no són cregudes, han de recordar els fets, se senten indefenses, etc.
- d) la major part dels delictes no es persegueixen.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. b

2. a

3. c

4. d

5. b

6. c

7. d

8. a

9. c

10. d

Glossari

criminalització primària *f* Segons Zaffaroni, la tasca legislativa de tipificar com a delictes les conductes socialment danyoses i que enuncia un programa que ha de ser portat a la pràctica per les institucions de criminalització secundària, bàsicament la policia i els tribunals.

criminologia crítica *f* Moviment criminològic que considera que els delinqüents no difereixen en essència dels respectuosos de la llei; que l'essència del delictes és en conflictes socials, polítics i econòmics i en les normes legals que creen la delinqüència; que amplien l'objecte d'estudi de la criminologia a conductes que no coincideixen amb les tipificacions de les lleis penals; que manté que la resposta al delictes ha de centrar-se en les condicions injustes de les societats.

criminologia verda *f* Moviment criminològic que estudia els contextos en què es produeixen les decisions rellevants per al medi ambient; sobretot, són aquells en els quals s'ha exclòs a dones i les minories –això és, justament els més desfavorits.

delictes verd *m* Delictes, infracció i atac contra el medi ambient que sovint romanen ocults i que, en aquest sentit, s'aproximen als delictes de coll blanc.

família patriarcal *f* Família en la qual hi ha una gran divisió del treball familiar, el pare sol treballar fora de casa i la dona dedicar-se a les seves tasques o bé tenir un lloc de treball de menys estatus i, en tot cas, cuidar dels fills.

família igualitària *f* Família en la qual els papers domèstics dels pares estan relativament repartits de manera equilibrada.

feminisme *m* Moviment social i polític preocupat per la lluita per la igualtat de les dones.

feminisme de color *m* Branca heterodoxa del feminisme per al qual les dones que pateixen desigualtat o discriminació són especialment les que pertanyen a minories, en particular de base racial.

imperialisme *m* Tendència de diverses ciències a apropiarse en exclusivitat l'estudi de qualssevol objectes d'estudi, o bé a imposar els seus mètodes.

interseccionalitat *f* Idea que les variables rellevants són sempre diverses, i no únicament i exclusivament el sexe. Per exemple, que les dones estan especialment en desavantatge i discriminades quan, a més, pertanyen a minories, tenen un estatus socioeconòmic baix...

rentat en verd (greenwashing) *m* Conjunt d'accions propagandístiques de determinades grans empreses que, encara que en realitat produeixen greus danys al medi ambient, les fan capaces de presentar-se com a respectuoses i preocupades amb el medi ambient.

postmodernitat *f* Moviment molt ampli i heterogeni que s'ha proposat una sèrie de crítiques a la modernitat i les seves assumpcions.

tesi de la caballeritat *f* Teoria que manté l'existència d'un tracte de benevolència cap a les dones per part de la policia i els tribunals de justícia perquè les veuen, coherentment fins i tot amb patrons masclistes, com a persones desprotegides.

tesi de l'alliberament de la dona *f* Tesi que manté que les diferències entre la criminalitat d'homes i dones descansa en la diferència d'oportunitats per a delinquir d'uns i altres derivades de la discriminació que pateixen les dones.

Bibliografia

Cecil, D. K. (2006). "Ceguera de género. La falta de consideración de las delincuentes femininas por parte de la Criminología". A: F. Bueno Arús i altres (dir.); J. L. Guzmán Dálbora i A. Serrano Maíllo (ed.). *Derecho penal y Criminología como fundamento de la Política criminal. Estudios en homenaje al profesor Alfonso Serrano Gómez*. Madrid: Dykinson.

Chesney-Lind, M. (1982). "Guilty by reason of sex: young women and the Juvenile Justice System". A: B. R. Price; N. J. Sokoloff (ed.). *The Criminal Justice System and women. Women offenders. Victims. Workers*. Nova York: Clark Boardman.

Chesney-Lind, M. (1986). "Women and crime: the female offender". *Signs* (núm. 12).

Chesney-Lind, M. (1997). *The female offender. Girls, women, and crime*. Thousand Oaks [etc.]: Sage.

Chesney-Lind, M.; Faith, K. (2001). "What about feminism? Engendering theory-making in Criminology". A: R. Paternoster; R. Bachman, R. (ed.). *Explaining criminals and crime. Essays in contemporary criminological theory*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company.

Chesney-Lind, M.; Pasco, L. (2004). *The female offender. Girls, women, and crime* (2a. ed.). Thousand Oaks [etc.]: Sage.

Chesney-Lind, M.; Shelden, R. G. (1998). *Girls, delinquency, and juvenile justice* (2a. ed.). Belmont, Ca. [etc.]: West/Wadsworth.

Costello, B. J.; Mederer, H. J. (2003). "A control theory of gender difference in crime and delinquency". A: C. L. Britt; M. R. Gottfredson (ed.). *Advances* (núm. 12: *Control theories of crime and delinquency*).

Felson, R. B. (1996). "Big people hit little people: sex differences in physical power and interpersonal violence". *Criminology* (núm. 34).

Felson, R. B. (2002). *Violence and gender reexamined*. Washington, D. C.: American Psychological Association.

Goodrich, P.; Douzinas, C.; Hachamovitch, Y. (1994). "Politics, ethics and the legality of the contingent". A: C. Douzinas i altres (ed.). *Politics, postmodernity and critical legal studies. The legality of the contingent*. Londres / Nova York: Routledge / Kegan Paul.

Hagan, J. (1989). "Micro- and macro-structures of delinquency causation and a power-control theory of gender and delinquency". A: S. F. Messner i altres (ed.). *Theoretical integration in the study of deviance and crime. Problems and prospects*. Albany, N. Y.: State University of New York Press.

Hagan, J.; Gillis, A. R.; Simpson, J. (1985). "The class structure of gender and delinquency: toward a power-control theory of common delinquent behavior". *AJS* (núm. 90).

Hagan, J.; Simpson, J.; Gillis, A. R. (1987). "Class in the household: a power-control theory of gender and delinquency". *AJS* (núm. 92).

Heinesohn, F. (1995). *Women and crime* (2a. ed.). Amb l'assistència de M. Silvestri. Nova York: New York University Press.

Henry, S.; Milovanovic, D. (1991). "Constitutive Criminology: the maturation of critical theory". *Criminology* (núm. 29).

Henry, S.; Milovanovic, D. (1994). "The constitution of constitutive Criminology: a post-modern approach to criminological theory". A: D. Nelken (ed.). *The futures of Criminology*. Londres [etc.]: Sage.

Henry, S.; Milovanovic, D. (1996). *Constitutive Criminology. Beyond postmodernism*. Londres [etc.]: Sage.

Henry, S.; Milovanovic, D. (1999). "Introduction: postmodernism and constitutive theory". A: S. Henry; D. Milovanovic (ed.). *Constitutive Criminology at work. Applications to crime and Justice*. Albany, N. Y.: State University of New York Press.

Kyvsgaard, B. (2003). *The criminal career. The danish longitudinal study*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.

Lanctôt, N.; Le Blanc, M. (2002). "Explaining deviance by adolescent females". *C&J* (núm. 29).

Larrauri Pijoan, E. (1991). *La herencia de la criminología crítica*. Madrid: Siglo XXI.

Lynch, M. J.; Stretesky, P. B. (2003). "The meaning of green: contrasting criminological perspectives". *Theoretical Criminology* (núm. 7).

Marx, K.; Engels, F. [1845-1846] (1969). *Die Deutsche Ideologie. A: Karl Marx -Friedrich Engels - Werke*, 3. Berlín: Dietz Verlag.

McCarthy, B.; Hagan, J.; Woodward, T. S. (1999). "In the company of women: structure and agency in a revised power-control theory of gender and delinquency". *Criminology* (núm. 37).

Moffitt, T. E.; Caspi, A.; Rutter, M.; Silva, P. A. (2001). *Sex differences in antisocial behavior. Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin longitudinal study*. Cambridge: Cambridge University Press.

Roldán Barbero, H. (2002). "¿Qué queda de la contestación social de los años 60 y 70 en la Criminología actual?". *Revista de Derecho Penal y Criminología* (núm. 10).

Simon, R. J. (1975). *Women and crime*. Lexington [etc.]: Lexington.

Simpson, S. S. (1991). "Caste, class, and violent crime: explaining difference in female offending". *Criminology* (núm. 29).

Smith, D. A.; Paternoster, R. (1987). "The gender gap in theories of deviance: issues and evidence". *JRC&D* (núm. 24).

Steffensmeier, D.; Haynie, D. (2000). "Gender, structural disadvantage, and urban crime: do macrosocial variables also explain female offending rates?". *Criminology* (núm. 38).

Steffensmeier, D.; Kramer, J.; Streifel, C. (1993). "Gender and imprisonment decisions". *Criminology* (núm. 31).

White, R. (2003). "Environmental issues and the criminological imagination". *Theoretical Criminology* (núm. 7).

Zaffaroni, E. R.; Alagia, A.; Slokar, A. (2000). *Derecho penal. Parte general*. Buenos Aires: Ediar.